

A zsidó-magyar együttélésről

...és hol a vidék zsidósága?... (Történeti és néprajzi tanulmányok a falusi, mezővárosi zsidók és nem zsidók együttéléséről). Szerkesztette: Deáky Zita - Csoma Zsigmond - Vörös Éva. Budapest, Centrál-Európa Alapítvány, 1994. 265 p. (Central-Európa Alapítványi könyvek 2.)

Nagy örömmel és érdeklődéssel vettem kezembe a kötetet, amely a Shoah 50. évfordulójához kapcsolódóan jelent meg. (A tanulmánykötet megjelenésével párhuzamosan kiállítás is nyílt a Mezőgazdasági Múzeumban.) Nemcsak a cím, hanem a szerkesztői előszó is azt ígéri, hogy „ez a kötet első, átfogó próbálkozás a magyar vidéki társadalom (falusi, mezővárosi, kisvárosi) zsidó-nem zsidó együttélésének bemutatására született, mert úgy gondoljuk, hogy számba kell vennünk a többévszázados közös útnak azokat az eseményeit, folyamatait, amelyek a történelemkönyvekből kimaradtak, és amelyek nélkül nem lehet teljes a magyar társadalomismeret, a magyar népi társadalom ismerete.” A kezdeményezés mindenképpen fontos, hiánypótló vállalkozás, hiszen a mostanában egyre nagyobb számban megjelenő, a magyarországi zsidóság történetével, sorsával, identitásbeli problémáival stb. foglalkozó tanulmányok és könyvek sorában alig találunk a vidéki zsidóság életét, kultúráját, az együttélés problémáit, bemutató írásokat. Ennek az égető hiánynak a pótlására vállalkoztak tehát a szerkesztők e tanulmánykötet összeállításakor. Hogy milyen sikerrel?

A kötetben a témát különböző oldalról megvilágítani próbáló írások kaptak helyet. Többségüket a kifejezetten helytörténeti kutatásokra épülő, történeti vagy néprajzi megközelítésű tanulmányok képviselik. Ezenkívül található egy-egy kiemelt kérdést tárgyaló írást (zsidó bábák vagy a kóser vágás és borkészítés), a zsidó identitás elemeit bemutató tanulmányt, életútinterjút. Továbbá helyet kapott még a kötetben két olyan írás (mindkettő Voigt Vilmos tollából), amelyek önmagukban ugyan fontos és tartalmas beszámolók, a kötet tematikájába azonban-megítélésem szerint-nem igazán illeszkednek bele. (Az egyik tudománytörténeti áttekintés: a Magyar Néprajzi Társaság szerepével foglalkozik a zsidó hagyományok kutatásában, a másik pedig Scheiber Sándor valóban elévülhetetlen érdemeit méltatja a magyar folklorisztika történetében.)

A kötet tanulmányainak csoportosítására további szempontok is kínálkoznak. Az egyik a területi. Az egy-egy települést vagy kisebb földrajzi egységet bemutató írások zöme a dunántúli zsidóság történetének kérdéseit taglalja. Ez alól két kivétel van: az egyik a mátészalkai zsidósággal, a másik pedig a szatmári és beregi aprófalvak zsidóságával foglalkozik. Ebből az egyenlőtlen megoszlásból adódóan nem igazán rajzolódik ki kiegyensúlyozott kép az ország egész területére vonatkozóan.

A másik-talán technikainak tűnő-csoportosítási lehetőség az, hogy a kötetben egyaránt szerepelnek eddig még publikálatlan, illetve már korábban megjelent írások. Éppen ezért feltehető a kérdés: a már korábban megjelentek közül miért éppen ezek kerültek a válogatásba, és miért nem mások?

Három olyan tanulmány van a kötetben, amelyben a szerkesztők jelzik a korábbi megjelenés tényét. Az egyik Berger Sámuel írása Zsidótörvény és a falusi zsidóság címmel, amely a *Zsidó Újságban* 1938-ban jelent meg. Ez az antiszemitizmus térhódításával összefüggésben magyarázza a vidéki zsidóság helyzetének rosszabbra fordulását, s arra hívja fel a figyelmet, hogy a kereskedelemből nem szabadna felekezeti kérdést gerjeszteni. A másik írás Sozán Mihályé, aki 1984-ben megjelent írásában - a magyarországi néprajzban úttörő módon - az abai zsidóságnak a faluközösségben elfoglalt helyével foglalkozik. Csiszár Árpádé a harmadik, korábban megjelent tanulmánya saját emlékei alapján mutatja be - nagy etnográfiai érzékenységgel - a szatmári és beregi aprófalvak zsidóságának életét és a magyar lakossággal való kapcsolatának elemeit.

Van viszont egy írás, Farkas Józsefé (Adatok a mátészalkai zsidóság életéhez, táplálkozási szokásaihoz), amelynek első néhány oldala szó szerinti megismétlése egy korábban megjelent könyve fejezetének (*A zsidók Mátészalka társadalmában*, Debrecen 1989), írásának második fele pedig Táplálkozási szokások címen egyszerűen ételrecepteket közöl.

Ennél a tanulmánynál egy kicsit hosszasabban is elidőznék. Már a korábban megjelent könyv olvasásakor is feltűnt, hogy milyen kísérteties hasonlóságok találhatók a mátészalkai és az abai zsidóság életmódjában, faluban elfoglalt helyzetében. Nézzünk két példát!

Mátészalka

„A családban a férfi 'viselte a kalapot' jelképesen is. A vallástörvény is a férfi vezető szerepét írta elő. Minden fontos dolgot a zsidó férfi a feleségével alaposan és hosszasan megbeszélte 'minden oldalról'. Különösen a fiatalok jövőjét illetően a házasság mikéntjét, az üzleti lépéseket az apa hagyta jóvá, vagy ellenezte, tiltotta meg." (132.)

Aba

„A családban a férfi viselte a vezető szerepet, amit a vallástörvény elő is írt. Feleségével való hosszas és alapos megbeszélés után a fontosabb dolgokban, így pl. a fiatalok jövőjéről, üzleti ügyekben, mindent ő hagyott jóvá, illetve vétőzött meg." (164.)

Mindez a kísérteties hasonlóság nemcsak a vallásgyakorlásban, a családi életben, hanem a munkában is megfigyelhető:

„A valamirevaló keresztény háztartásban is, de a zsidóéban is, minden munkaképes tag reggeltől estig dolgozott. A 8-9 éves gyermek már kiszolgált a boltban, pénzt kezelte - elvett és visszaadott-, üzeneteket lehetett rábízni, áruátvételben segédkezett, elkísérte apját üzleti útjaira. Már ekkor megtanulta, hogy 'első a kuncsaft':" (133.)

„Éppúgy, mint a paraszti háztartásban, a zsidóéban is kora hajnaltól legalább délutánig dolgozott minden munkaképes családtag. A 8-9 éves gyermekek már kiszolgáltak a boltban, pénzt kezeltek, üzeneteket vittek, áruátvételben segédkeztek, üzleti utakra kísérték szüleiket. Mindenekelőtt megtanulták, hogy 'első a kuncsaft':" (165.)

A példákat tovább lehetne sorolni, a tanulásra, nevelésre vagy a vállalkozó szellemre vonatkozó fantasztikus hasonlóságokat idézve, de talán már ennyi is elegendő annak bizonyítására, hogy Mátészalkán és Abán a zsidóság nemcsak azonos módon élt, dolgozott, de teljesen egyformán is gondolkozott. Vagy esetleg másról van itt szó? (Sozán Mihály tanulmánya 1984-ben, Farkas Józsefé pedig 1989-ben jelent meg először.)

A történeti-helytörténeti tanulmányok sorában Prickler Harald írása a burgenlandi zsidóság megtelepedésének történetét, életviszonyait tárja fel. Elsősorban társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkozik Hudi József tanulmánya a pápai zsidó közösséggel kapcsolatban: Történeti statisztikai adatokra épül Dóka Klárának a Fejér megyei zsidóság helyzetét a 19. század első felében bemutató írása. Szántóné Balázs Edit tanulmánya a körmenyi zsidóság történetének megismeréséhez szolgál fontos adatokkal. Ács Anna dolgozata a nemesvámosi zsidók történetének rövid ismertetésén kívül, tömören néhány család életútját is bemutatja.

A kötet egyik szerkesztője, Csoma Zsigmond Löwy Lajossal közösen *Kóser vágás és a kóserborok, a nem zsidó vallású magyar parasztság tudatában* címmel közöl tanulmányt a kötetben. Figyelmük kiterjed a kóser háztartásvezetés szabályaira, a kóser ételféleségek emlékére, a metsző szerepére, a rituális állatvágásra és a kóserbor jelentőségére. Az adatok az ország több területéről származnak, s a szerzők a történeti néprajz legjobb hagyományait

követve elemzik az egyes kérdéseket. Sokszor bizonytalanságban hagy az írás arra vonatkozóan, hogy a magyar parasztság tudatába mindez hogyan épült bele; sokkal részletesebben, pontosan adatolva mutatják be az egyes technikákat, míg a parasztság hozzáállására csak elvétve utalnak.

A másik szerkesztő, Deáky Zita a falusi és mezővárosi zsidó bábák szerepével foglalkozik. Ez a kérdésfelvetés valóban olyan területet érint, amelyről eddig igen keveset tudunk. Tanulmányában a szerző vizsgálja a zsidó bábák megjelenését a zsidó családokon kívül a keresztényeknél is, és ennek az első hivatalos női foglalkozásnak gyakorlóí számára elkerülhetetlen saját közösségüktől való eltávolító erejét.

A kötetben a tanulmányok sorrendje nem következetes, sem a téma, sem pedig a földrajzi elhelyezkedés nem tűnik rendező elvnek.

Mindenesetre a kötet végére került a- megítélésem szerint -két legérdekesebb tanulmány. Rékai Miklós egy kárpátaljai hasszid zsidó életútját mutatja be a vele készült interjúk segítségével. Ebben az életsorsban benne van minden, ami a magyarországi zsidóság századunkbeli történetét, identitását meghatározta. A szigorú vallásosságtól való eltávolodás, teljes életformaváltás, a megpróbáltatások s a mindezekre adott egyéni, de mégsem egyedi válaszok. Ez az írás valóban egyfajta válasz a kötet címében megfogalmazott kérdésre: ...és hol a vidék zsidósága?... Palásti Mónika kötetzáró dolgozata a vallás megtartásának, illetve elhagyásának mint a zsidó identitás egyik legfontosabb elemének bemutatásán keresztül keres választ az asszimiláció lehetőségére, illetve lehetetlenségére a zsidóság számára. Különböző visszaemlékezéseken keresztül mutatja be a vallás különböző területeit: a vallási ismereteket, a vallásgyakorlatot és ünneptartást, a vallásosság hatását az életmódra, a vallásos érzelmeket és vallási hiedelmeket. Tanulmánya záró mondatában megfogalmazza a valóban fontos kérdést: „ki és mit tud továbbadni, megtanítható-e, átélhető-e újra a hagyomány, vagy sokak számára már csak hagyaték marad?”

A kötet egyes tanulmányait színvonalas képi illusztrációk egészítik ki.

Hogyan sikerült a szerkesztők célja, a valamikor élt vidéki zsidóság életének feltárása? Azt hiszem, nem maradéktalanul. De ez bizonyos mértékig természetes is, hiszen kevés az alapos, mélyreható, a témára vonatkozó kutatás. A kötet színvonalbeli, tematikai, szerkesztésbeli egyenetlenségei ellenére a kezdeményezés mindenképpen figyelemre méltó.

Szarvas Zsuzsa